

מתולדות יהודי איטליה

שאל אש

ספר זכרון לאריה ליאונה קארפי / קובץ
 מחקרים לתולדות היהודים באיטליה.
 בעריכתם של איתאל מילאנו, דניאל
 קארפי, אלכסנדר רופא. מוסד שלמה
 מאיר, מכון למדעי היהדות, מילאנו
 ירושלים תשכ"ז. 160 עמ' (עברית)
 319 עמ' (איטלקית).

"הציבור הכייעתיק [באירופה] והכי-עשר ביח-
 סים" — כך כינה ישעיהו זנה המנוח את היהדות האי-
 טלקית במסתו המבריקה על יהדות זו. מאז כתב
 דבריו לפני ארבעים וקצת שנים הורחב והועמק החקר
 בקורות יהודי איטליה במידה רבה, וונה עצמו תרם
 תרומות חשובות בשדה-מחקר זה. הקובץ שלפנינו יש
 בו גם הוא להוסיף תוספת חשובה לידיעותינו.
 אפשר אין בדורנו בין הקיבוצים היהודיים בתפוצות
 כגולת איטליה לקשרים עם ארץ-ישראל, לתדירותם
 ולרבגוניותם. ספר הזיכרון שלפנינו מחזק רושם זה,

איהם ודולה מהם ידיעות בתחומי החיים השונים, כגון מלאכה ומסחר, עסקי-כספים, סידרי הקהילה, דיני-אישות והחיים הדתיים. יצירתם העממית של יהודי אשכנז באיטליה, שהדפיסוה בלשון דיבורם ביידיש, מתוארת בידי פרופ' חנא שמואל ק. אף הוא גילה בספריית המוזיאון הבריטי אחד הספרים האלה, שנע-לם עד עכשיו מעיני החוקרים, הלא-הוא "מעשים בחסידים בלשון אשכנז" (כפי שכינהו יהודי איטלקי בן-הדור, שנמצא הספר הזה בספרייתו). ויפה עשה שנתן לפנינו תצלום שלם של "מעשים" אלה, שנדפסו בוויניציאה בשנת שי"ב—1552.

יהודי ספרד ופורטוגאל, שהוסיפו נופך משלהם לנוף היהדות האיטלקית אחרי הגירוש הגדול, מיוצגים בכמה מאמרים חשובים. מן המאמרים העבריים יש להזכיר כאן את מחקרו של פרופ' חיים בינארט. בזכות כמה צורות של תעודות שנשמרו בארכיון של סימ-אנקאס שבספרד עלה בידו להאיר באור חדש את נסיונו של עמנואל פיליברטו, דוכס סאבויה, למשוך יהודים לארצו בשנת 1572. לומדים אנחנו פרק בדיפלו-מאטיה הבין-לאומית בתקופה ההיא, ובייחוד בדיפ-לומאטיה הספרדית בימי פיליפ השני, שהדוכס הנזכר היה בן-דודו. גם מתוך התעודות האלה עולה ברור עד-כמה היתה הדיפלומאטיה הזאת מכוונת על-ידי המדיניות הדתית של ספרד. במאבק זה בין המלך הא-דיר לדוכס הקטן מובן הוא שידו של המלך היתה על העליונה, ופיליברטו (שלא היתה לו זאת הפעם הראשונה לגרש יהודים, כעדות בעל "עמק הבכא") נאלץ להסכים לגירוש היהודים. אלא מתוך התעודות נראה, שמקצתם הצליחו להישאר בתחום סאבויה, בוודאי בתמורה כספית ניכרת.

לדיוקו של דבר יש למנות גם את ר' יוסף הכהן, מחבר "עמק הבכא", עם חבורה זו של יהודי ספרד, כי משפחתו באה משם לאוויגיון, שבה נולד ארבע שנים אחר גירוש ספרד. בעודו ילד נתישבה המשפחה בג'נובה. גם ריפובליקה זו השתתפה במשחק של גירוש יהודים והחזרתם וחזור חלילה, דוגמת סאבויה ומדינות אחרות. ג'אנג'אקומו מ1510 מצא בארכיוני ג'נובה תעודות המלמדות על קורות יוסף הכהן בשעת גירושים. תעודות אלה מאשרות מה שכתב יוסף על עצמו ב"עמק הבכא", ומוסיפות דברים שהשמיט אותם משום-מה. מכל-מקום למדים מהם, שהצליח במקצועו כרופא, עד כדי כך ששלטונות הרפובליקה היו מוכנים לנהוג בו — גם בקצת יהודים אחרים — לפנים משורת דינם.

וסוף סוף נמנים עם יוצאי ספרד ופורטוגאל גם בני קהילת ליוורנו, שעל סידרי השיפוט שלהם במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה דן איתאל מילאנו,

הן בחלקים רבים של תכנון באישיותו של מי ש-הווקדש הספר לזכרו. אריה ליאוניה קארפי (1887-1964) היה במשך עשרות בשנים ממנהיגי הציגונות האיטלקית בגונה הרביזיוניסטי. בוודאי לא נטעה בראותנו בחור-יות שנתנסה בהם במלחמת-העולם הראשונה אחד משרשי דרכו הפוליטית אחר-כך. קארפי, בן למשפחה יהודית ותיקה באיטליה, מקהילת צ'ינטו, ספג במש-פחתו גם רוח איטלקית לאומית מובהקת וגם גאווה יהודית — צירוף שהיה משותף לכמה וכמה ממנהיגי יהדות איטליה ועסקניה בין שתי מלחמות-העולם. כמו-הם שמר אמונים עד סוף ימיו לשני הרכיבים שבהור-יותו, וכן היה אחר עליותו ארצה, שנים מספר אחר ייסוד מדינת ישראל, לאחד מראשי הפעילים באגודת "דנטה אליגיירי" בישראל ונשיא סניפה בירושלים.

המורשה היהודית והאיטלקית חברו גם בספר הוי-כרון שלפנינו, ואף בצורתו החיצונה: מלבד החלק האישי — ובו הערכות על א"ל קארפי, ומכתבים אליו מאת ז'בוטינסקי מן השנים 1928 עד 1938 — באו בספר שלושה-עשר מאמרים באיטלקית, וכמעט כולם קשור-רים אל נושא הספר בצורה זו או זו. מאמרים אלה דנים בנושאים שונים בתולדות יהודי איטליה לתקו-פותיה השונות, משלהי העת העתיקה (יוסף רופא דן בכתובת עברית על לוחית-נחושת, שנמצאה לפני שלושים וחמש שנים במינטורנו, ומציע פענוח המע-מיד על היותה קמיע) ועד לדורנו (דניאל קאר-פי מפרסם — בתוספת מבוא — חילופי מכתבים בין אביו לחיים אנצו סירני משנת 1944). ולא זו בלבד, אלא נושאי המאמרים גם משקפים את הזרמים השונים שזרמו לתוך יהדות איטליה עד שהיתה לנהר רב-גוני אחד. יהדות איטליה ה"אוטונומית" מיוצגת על-ידי אחדים מאישיה: הרי החכם ר' צדקיהו בן בנימין מן הענווים (המאה ה"ג), בן אחיו של בעל "שבלי הל-קט"; פרופ' בן-ציון דינור מדפיס תחינה שלו ומ-איר את הרקע ההיסטורי של דבריו. והרי הפרשן והמדקדק בנימין בן יהודה בוזכו (Bozocco), בן המאה ה"ג — הי"ד, שד"ר יוסף ב' סרמוניטה רואה בו את מתרגמו של "מהלך שבילי הדעת" של ר' משה קמחי, לניב היהודי-איטלקי, בשם "ספר פיתרון המילות מקצת משקלי הפעולות". הוא מפרסם מתוך כ"י ואתיקאן חיבור זה בתעתיק מדויק וקובע את מקומה של העגה המשמשת בו בהקשר הניבים האיטלקיים בני-הזמן.

חטיבת יהודי אשכנז ואוסטריה, שהיגרו לאיטליה הצפונית בשלהי ימי-הביניים, מיוצגת על-ידי אחד מגדוליה, ר' מאיר קאצנלבוגן מפאדווה, שד"ר שמ-עון שווארצפוקס דן בערך תשובותיו בתור מקור היסטורי. המחבר מנתח את התשובות לפי נוש-

רוב). אך ציונותו דחפה להגשמה, ובעצם הכנותיו לעלייה שלו ושל משפחתו — נפטר בדמי ימיו. בנו משרטט את אישיותו הנמרצת ורב-התחן על-פי מכת-בים (שלו ושאליו) ועל-פי זכרונות שליטת מאנשים שהכירוהו.

הפעילות הציונית באיטליה, אף שלא הטביעה את חותמה על כלל הציבור היהודי, נודע לה משקל ניכר מראשיתה. על ראשית זו מספר דנטה לאטס המנוח, שהיה מורם של כמה דורות ציוניים ביהדות איטליה; על הגוון המיוחד בצמרת הציונית, המכוון לתחייה מקיפה, הסובבת על ציר דתי, כותב א' פאצ'י; פיצ'י בצורת זכרונות על שיחה עם חיים ווייצמן; על ראשית התקדרות שמי המדיניות הרשמית כלפי היהודים — בימי המשטר הפאשיסטי — למדים אנו מתזכירו החשאי של ד"ר נכון, ששיגר ב-1937 אל הנהלה הציונית. אמנם כבר נדפס תזכיר זה בעברית, אך יש עניין בהדפסתו באיטלקית, בתוספת הערות מאירות עיניים מאת מחברו.

לא נמנו כאן כל המאמרים, אף שכל אחד מוסיף גופך משלו לדמותה של יהדות איטליה או לדמותו של האיש שהוקדש הספר לזכרו. הדברים נאים — ונאה הוא גם הכלי, שניתנו בו; ואף דבר זה, הידור הצורה מתוך תחושה אסתטית מפותחת, מסגולותיה של יהדות איטליה הוא, כמדומה. יש לברך את כל אלה שעמלו בספר זה עד שהוציאוהו לאור העולם.

אחד ההיסטוריונים המובהקים של יהדות איטליה. נושא מאמרו הן "הסכמות" של קהילה זו בענייני שיפוט, שנוסחו בשנת 1655 בפורטוגאלית, ובשנת 1677 חזרו ונתנסחו בספרדית. לפיהן ניתנה סמכות השיפוט בידי חברי ה"מעמד", כלומר הפרנסים, והללו דנים בין בעלי-דין יהודים לפי ה"דין" או "קרוב לדין" או "כפי ראות עיניהם". סמכות שיפוטית זו, אף שגרמה לחיכוכים עם הרבנים-הדיינים, נתקיימה בידי הפרנסים עד לסיפוח מדינת טוסקאנה לקיסרות צרפת בשנת 1808.

בדורות האחרונים חזרו ונוספו אשכנזים במספר ניכר ליהדות האיטלקית — והפעם בעיקר מאירופה המזרחית. על אחד מאלה, הד"ר צבי הרש (ג'ורג'ו) רופאר, כותב בנו, אלכסנדר רופאר (רופאר). ג'ורג'ו רופאר היה מילידי בסרביה ובא לאיטליה לשם לימודיו, כמורה כצעירים יהודים רבים מאירופה המזרחית, אחרי מלחמת-העולם הראשונה. אלא הוא בנה את ביתו שם וייסד משפחה, אף נטל חלק פעיל בחיי-הציבור, ביחוד בתנועה הציונית. הוא נסתפח על התנועה הרביזיוניסטית, ובעודו צעיר לימים כבר תפס בה עמדת מפתח: מלבד היותו "נציב בית-ר" היה גם הרוח החיה בבית-הספר הימי שהוקם בשנות השלושים בצ'יוויטאוואקיה. (קורות בית-ספר זה, שהכ-שיר דור ראשון לימאים עבריים, נכתבו בידי א"ל קארפי המנוח, ויש לקוות שכתב-היד יראה אור בק-

בשולי החוברת

עם חתימת החוברת באה הידיעה הרעה על מותו בתאונת דרכים של שאול אש. תלמיד-חכם נקידעת ומקורי במחשבתו היה שאול אש, עליו השלום. ראשיתו בחקר המקרא והמשכו בתולדות ישראל בומננו, וביחוד בחקר השואה, הסתלקו בעצם כוחו היא אבידה קשה לענף החקר הנובט בכון ליהדות זמננו שבאוניברסיטה העברית ומכה למאמצים להעמיק את ההבנה בקשרי הרוח והגורל של היהודים בדור זה. מאמרו של פרופ' א. א. אורבך הוא מתוך דברים שנאמרו במסיבה בבית הנשיא לכבוד יום הולדתו השבעים של ג. שלום.

צפירה פורת היא מרצה בחוג לספרות אנגלית ואמריקנית באוניברסיטה של תל-אביב ובאוניברסיטה העברית בירושלים. מאמרה בחוברת זו עיקרו דברים שנאמרו במעמד קבלת תואר דוקטור באוניברסיטה העברית בירושלים על חיבורה "בעיית האל והרע ביצירת מלוויל".

דבריו של ד"ר אלכס ביין הם חלק ממאמר מקיף על ארתור רופין המסיים את "פרקי חיי", חלק ג', שיראה אור בקרוב ב"עם עובד", ובו מבחר יומניו של רופין מן השנים 1920-1942.

דברי ד. הורוביץ, נגיד בנק ישראל, נישאו כהרצאת פתיחה בסמפוזיון על ארצות מתפתחות ב-24 במאוס באולם וייז שבאוניברסיטה העברית בירושלים.

מרת אנה מריה יוקל היא פסיכותרפיסטית ותיקה שעשתה שנים באוסטריה, באנגליה ובגרמניה והיושבת עתה בירושלים. היא פירסמה כמה וכמה מחקרים במקצועה וכתבה גם ספרים לנוער ולילדים.

החוברת הבאה תהא כפולה ותופיע בחודש הבא, לתקופת השנה לראשית הסדרה החדשה של מולד. היא תכיל בין היתר סיפור חדש מאת ש"י עגנון ותהא מוקדשת בחלק ניכר לבעיות יסוד של חיינו בפרוס השנה העשרים ואחת למדינת ישראל.